

CZEROVSZKI MARIANN – NAGYILLÉS JÁNOS

Prózából vers – egy prózai forrás megverselésének tanulságai (Pray György: *Poema de institutione ac venatu falconum libris quattuor comprehensum*)

Pray György Poema de institutione ac venatu falconum libris quattuor comprehensum című solymászati tankölteményét lábjegyzetekkel látta el. A negyedik könyv (k) jelzésű lábjegyzete abban tér el a többitől, hogy itt a szerző nem csupán hivatkozik a forrására, hanem szó szerint idézi is Aldrovandus Ornithológiájából azt a szövegrészt, amely a forrásául szolgált. A főszöveg és a lábjegyzetben közölt szöveg összevetése révén képet alkothatunk arról, hogy a jezsuita repetensoktatás keretei között az antik költészetten iskolázott Pray milyen módon formálja át a prózában írt szakszöveget hexameterekké. A szöveg mélységi vizsgálata a Bibliotheca Teubneriana adatbázisában foglalt antik és későantik szövegek bevonásával történt.

Kulcsszavak: tanköltemény, solymászat, lábjegyzet, Pray György, Aldrovandus, Bibliotheca Teubneriana, prózából hexameter, összehasonlítás, repetensoktatás

Szörényi László egy 1993-as tanulmányában¹ elsőként irányította a figyelmet a történelemszaktól számontartott jezsuita szerzetes, Pray György költői munkáira, köztük egy korai, két könyvből álló, solymászati tárgyú tankölteményére. A *De institutione ac venatu falconum libri duo* 1749-ben Nagyszombatban jelent meg nyomtatásban a jezsuita akadémia kiadásában mint *liber promotionis*. Pray néhány évvel később² a kétkönyves munkát átdolgozta, és elkészített egy négy könyvből álló tankölteményt, ám ez a források³ szerint még Pray életében elkallódott. A több mint kétszáz éven át lappangó kéziratot végül Tarnai Andor találta meg Bécsben 1982-ben.⁴

¹ SZÖRÉNYI (1993).

² A kézirat nem tartalmaz évszámot, datálása bizonytalan.

³ ZSÁK (1902).

⁴ A kézirat történetét összefoglalja CZEROVSZKI–KASZA (2007).

A *Poema de institutione ac venatu falconum libris quattuor comprehensum*⁵ címet viselő négykönyves, kéziratot tanköltemény messzemenőig felhasználja az első változat szövegét, de az abban fölvetett solymászat-tal kapcsolatos kérdéseket sokkal részletesebben és mélyrehatóbban tárgyalja, illetve a negyedik könyvet⁶ egy új témakör tárgyalásának, a sólymok betegségeinek és gyógyításának szenteli.

Mindkét tanköltemény szembetűnő jellegzetessége, hogy Pray láb-jegyzeteket⁷ fűz a szöveghez, hogy megmagyarázza a főszövegben használt fogalmakat és közölje forrásainak vonatkozó helyeit. Jelen írásunk apropóját a négykönyves változat negyedik könyvének (k) láb-jegyzete adja, amely azzal tűnik ki a bőségesen alkalmazott megjegyzések sorából, hogy a szerző itt nem csupán hivatkozik a forrására, hanem szó szerint idézi is Aldrovandus *Ornithologiájából* azt a szövegrészt, amely a forrásául szolgált. A negyedik könyv szóban forgó helye először az asztma tüneteit tárgyalja, majd gyógymódot kínál a betegség végső okának felszámolására, azt ajánlva, hogy olajjal elegyített vizet kell a madárral itatni, végül részletesen leírja a folyamatot, hogyan kell a két anyagot egymással elegyíteni és a sólyomnak tyúkbélbe töltve beadni (300–308skk.):

Nec labor hic durus: modo sit tibi concava scuti
 Testa instar, sit praeterea fundo exitus imo,
 Qui digito claudi possit, rursumque recludi.
 Huic oleum limphis mistum spathula intere, dum se
 Divulsae cogant faeces, fundoque residant,
 Quas tu deinde sines digito fluitare remoto,
 Idque quoad dubio candore refulget olivum.
 Tum bene purgato Galinae viscere claudes,
 Inque cibi morem misero praebebis edendum.⁸

⁵ A kézirat lelőhelye: Österreichische Nationalbibliothek, Wien, cod. 10070.

⁶ A negyedik ének poetizáltságáról részletesebben ld. CZEROVSZKI (2016), az egész tankölteményéről pedig CZEROVSZKI (2017), valamint BAGYURA–CZEROVSZKI–KASZA (2017: 22–25).

⁷ Pray a későbbi epikus költeményeiben is kiaknázza a lábjegyzetek nyújtotta lehetőségeket.

⁸ Cod. 10070. fol. 57. „A feladat nem nehéz, csak végy egy pajzs alakú öblös cserépedényt, az alján legyen egy nyílás, amit az ujjaddal tudsz nyitni-zárni. Ebben kever-

A fenti szövegrészhez kapcsolt, lap alján elhelyezett (k) jelű lábjegyzet egyértelműen megadja az elegy elkészítésének forrását, majd anélkül, hogy pontosan megindokolná (*iuvat*), szó szerint idézi:

Iuvat conficiendi huius olei modum ipsius Aldrovandi verbis Ornitholog. lib. VI. adferre. „Lavari (inquit) solet oleum in scutela figulina, in cuius fundo parvum foramen sit, ut commode uno digito supposito claudi possit. In quam cum pura aqua immissum oleum cum spathula, vel cochleari tamdiu agitur, donec aqua aliquantum turbida appareat, tum digito amoto, retento oleo, aqua subsidens emittenda. Hocque toties repetatur, donec oleum ab omnibus sordibus probe eluatur. Oleum hoc receptum in purgatum pullastri intestinum quatuor digitorum transversorum longitudine utrinque filo munitum, gulae avis immittendum.” Hoc Aldrovandus.⁹

Bár a főszöveg és az idézett forrás között tartalmi szempontból nincs lényegi különbség, a kettő összevetése, úgy véljük, mégis érdekes lehet, hiszen képet alkothatunk arról, hogy a jezsuita repetensoktatás¹⁰ keretei között az antik költészeten iskolázott Pray milyen módon formálja át a prózában írt szakszöveget hexameterekké.

A szöveg mélységi vizsgálata a Bibliotheca Teubneriana adatbázisában foglalt antik és későantik szövegek bevonásával történt. Az adatbázis egyedi szókeresésen kívül szavak kapcsolatainak teljes alakú és

gesd egy spatulával a vízzel vegyített olajat, míg a kiváló üledék összesűrűsödik és a tál aljára süllyed. Ekkor vedd el az ujjadat, és engedd, hogy az üledék kifolyjon, majd addig ismételd e műveletet, míg az olaj opálos fehérséggel nem csillog. Aztán töltsd alaposan megtisztított tyúkbélbe, és add a beteg sólyomnak mintha étel lenne.” Az idézett részek magyar fordítását PRAY (2017) alapján adjuk meg.

⁹ Cod. 10070. fol. 57. „Az olaj elkészítésével kapcsolatban érdemes szó szerint idézni Aldrovandus *Ornithologiájának* VI. könyvét. Egy lapos cseréptálcában szokás az olajat a vízzel vegyíteni, melynek az alján egy apró lyuk van, hogy egyetlen ujjunkkal könnyedén el lehessen dugaszolni. Ebbe tiszta vizet és olajat öntünk, majd egy spatulával vagy kanállal addig keverjük, míg a víz valamelyest zavarossá válik, akkor ujjunkat elmozdítva a leülepedő vizet ki kell engedni úgy, hogy az olaj bent maradjon. Ezt annyiszor ismételjük, míg az olaj kellőképpen megtisztul minden szennyeződéstől. Az így kapott olajat négyujjnyi hosszú, megtisztított csirkebélbe töltjük, a belet mindkét végén fonállal bekötjük, és a madár torkába juttatjuk – írja Aldrovandus.”

¹⁰ SZABÓ (1980), SZÖRÉNYI (1991: 590–591).

csonkolt keresését is lehetővé teszi. Ezek a keresések az eredmények értékelésében szerzett tapasztalat birtokában lehetőséget adnak arra, hogy a lexikai értelemben forrásnak tekinthető szövegeket feltárjuk. Jelen esetben a módszert elsősorban annak a feltérképezésére használtuk, hogy a prózai forráshoz képest Pray milyen változtatásokat tartott kívánatosnak a költői dikcióban.¹¹

A következő leírásban kizárólag azonosítható klasszikus minták szerepelnek. Amennyiben Pray szövegének valamely helyére nem hivatkozunk, azt jelenti, hogy a minta nem fordul elő, vagy biztonsággal nem azonosítható.

- (300) Nec¹² labor hic durus: [modo sit tibi concava scuti
- (301) Testa instar,]¹³ [sit praeterea fundo exitus imo,]¹⁴
- (302) [Qui digito claudi possit, rursumque recludi.]¹⁵
- (303) [Huic oleum limphis mistum spathula intere,]¹⁶ [dum se
- (304) Divulsae cogant faeces, fundoque residant,
- (305) Quas tu deinde sines digito fluitare remoto,]¹⁷
- (306) [Idque quoad dubio candore refulget olivum.]¹⁸
- (307) [Tum bene purgato Galinae viscere claudes,]¹⁹
- (308) [Inque cibi morem misero praebebis edendum.]²⁰

¹¹ A vizsgálati módszert és a módszerben rejlő lehetőségeket korábban részletesen ismertette NAGYILLÉS (2014), NAGYILLÉS (2018). A módszer segítségével Westonia néhány versének vizsgálata során kiderült, milyen óvatosan kell használnunk reneszánsz és kora újkori szövegek analízise kapcsán az allúzió fogalmát.

¹² Az itt következő lábjegyzetek a kiadás e szakaszra vonatkozó lapalji hivatkozását közlik, ahol Pray prózai forrásának szövegét közli a következő bevezetéssel: *Iuvat conficiendi huius olei modum ipsius Aldrovandi verbis Ornitholog. lib. VI. adferre.*

¹³ *Lavari (inquit) solet oleum in scutela figulina [...].*

¹⁴ *[...] in cuius fundo parvum foramen sit [...].*

¹⁵ *[...] ut commode uno digito supposito claudi possit.*

¹⁶ *In quam cum pura aqua immisum oleum cum spathula, vel cochleari tamdiu agitur [...].*

¹⁷ *[...] donec aqua aliquantum turbida appareat, tum digito amoto, retento oleo, aqua subsidens emittenda.*

¹⁸ *Hocque toties repetatur, donec oleum ab omnibus sordibus probe eluatur.*

¹⁹ *Oleum hoc receptum in purgatum pullastri intestinum quatuor digitorum transversorum longitudine utrinque filo munitum [...].*

²⁰ *[...] gulae avis immittendum.*

(300. sor) A *nec labor hic durus* sorkezdet legalább háromféle klasszikus mintára épül. A sorkezdő *nec labor* a klasszikus római költészetben Ovidiusnál fordul elő,²¹ a *labor hic* ritmikai szekvencia Tibullus és Lucanus öröksége,²² a *durus labor* kötés pedig Vergilius *Georgicájának* Itáliadicséretéből származik.²³ A sort folytató *modo sit* elsősorban prózai eredetű, de feltűnő, hogy kevés klasszikus költői mintája némelyikében pontosan egyforma ritmikai pozícióban szerepel.²⁴ A prózai verzió *scutella figulina* kifejezése a klasszikus latinban, és különösen a hexameteres költészet mintáiban még nincs meg – helyette Pray a költészetben található *scutumot* használja.

(301. sor) A sor közepét elfoglaló *sit praeterea* a klasszikus latinban még teljesen prózai elem kifejezetten Nemesianus *Cynegeticájának* egy sorát használja fel újra.²⁵ A *fundo exitus imo* sorvég pontosan megfelel Lucretius *funditus imum* sorvégeének – mintegy rímelve,²⁶ de maga a *fundo imo* kötés kifejezetten az *Aeneis* örökségének tetszik.²⁷ Vergilius kifejezőmódja aztán „nagyot fut” a Vergiliusszal egykorú és a Kr. u. 1. századi költészetben is.²⁸

(302. sor) A sorkezdetek vizsgálatára hangsúlyos helyzetük miatt érdemes külön gondot fordítani – a *qui digitis* tulajdonképpen mintája Iuvenalisnál lehet,²⁹ viszont az ujjal való lezárás képze egy másik ígét használó *Heroides*-darab, ahol a hősnő azt panaszolja, hogy nem lesz, aki

²¹ Ov. *Her.* 4, 137; *Rem. am.* 407; Val. Flacc. *Argon* 6, 711.

²² Tib. 1, 2, 33; Luc. 6, 492.

²³ Verg. *G.* 410; Stat. *Theb.* 7, 411 átveszi, Sen. *Thy.* 299 pedig jambikus senariusban alkalmazza.

²⁴ Időrendben első költői mintái már azonos ritmikai helyzetben használják: Prop. 3, 20, 9; Hor. *Sat.* 1, 3, 9; App. Verg. *Cir.* 12, *Cul.* 227. Más ritmikai helyzetben: Ov. *Tr.* 4, 9, 13; Nemes. *Cyn.* 259. A prózában: Liv. 9, 19, 17; Cic. *Har. resp.* 31; Cic. *Brut.* 255; Cic. *De or.* 81, 118; Cic. *Fin.* 2, 10, 30 és 27, 86; Cic. *Rep.* 3, 4; Cic. *Att.* 10, 16, 2; Sen. *Ep.* 120, 20; Quint. *Inst.* 12, 9, 8 és 20; Plin. *HN* 16, 249.

²⁵ Nemes. *Cyn.* 2, 258.

²⁶ Lucr. 1, 992.

²⁷ Verg. *Aen.* 2, 413; 3, 570; 5, 178; 6, 580; 7, 523.

²⁸ Hor. *Carm.* 3, 11, 25; Sen. *HF* 86. [522]; Sen. *Thy.* 522; German. *Epigr.* 709, 1; ps. Ov. *Nux* 61; Pers. 2, 48; Val. Flacc. *Argon* 3, 224; 8, 365; Val. Flacc. *Sil.* 3, 49; 4, 243sq; 8, 625; Stat. *Silv.* 1, 5, 51.

²⁹ Juv. 9, 131.

lefogja (*condat*) szemeit.³⁰ A játékosan egymásnak felelő *claudi* – *recludi* egymáshoz kapcsolt használatának mintája nyilvánvalóan Ovidius *Metamorphosese*,³¹ és a sorzárlat *recludi*ja mindössze néhány száz sornyi távolságban helyezkedik el az idézett *reclusittól*,³² és szembeötlő módon Pray *recludi*ja egyiknek is, másiknak is pontos metrikai párja sorvégi helyzete miatt. A sor második felének felütése, a *rursumque* ritkásan tűnik fel a klasszikus költészetben, és általában akkor sem a legnagyobbra becsült és legtöbbet olvasott szövegekben,³³ az viszont nem kerülheti el a figyelmünket, hogy a mégoly kevés klasszikus minta között már van Pray sorának ritmikai viszonyait pontosan felidéző hely is.³⁴

(303. sor) A *limphis mistum* Tibullus egyik elégiájának kifejezését variálja,³⁵ így költőiesül meg a receptúra előírása, míg Pray kénytelen megtartani a *spathulát* – amely szó a klasszikus latinban kizárólag Apicius szakácskönyvében szerepel, és nyilvánvalóan a korabeli közlatin *sértés-lapocka* szavát őrzi meg az utókornak.³⁶ A sorvégi *dum se* és az ott megvalósuló enjambement oly merész, hogy mintáját lehetséges hasonló verziókban, amilyen a *dum te* és *dum me*, is érdemes keresni.³⁷ Mint kiderült, jobbára prózai elemről van szó,³⁸ amely ugyanakkor az archaikus és kora klasszikus költészetben is előfordul,³⁹ majd Lucretiustól kezdve a

³⁰ Ov. *Her.* 10, 119.

³¹ Ov. *Met.* 14, 778.

³² Ov. *Met.* 14, 397.

³³ Pray műfaja szempontjából fontos: Lucr. 3, 847. Egyebütt: Gratt. *Cyn.* 456; Sil. 17, 230; [ps.] Sen. *Oct.* 346; Auson. *Ecl.* 14, 1.

³⁴ Hom. Lat. *Il. Lat.* 311; Manil. 2, 67.

³⁵ Tib. 2, 1, 43.

³⁶ Apic. 4, 3, 4; 5; 6; 7.

³⁷ Terjedelmi okokból ezeknek a helyeknek az adatolását mellőznünk kell.

³⁸ Claud. *Quadr. Ann. frg.* 10b; Liv. 2, 31; 2, 64, 6; 3, 5, 6; 31, 25, 3; 32, 9, 8; Nep. *Paus.* 3, 7; Cic. *Phil.* 5, 3; Cic. *Mil.* 28; Cic. *De or.* 1, 265; Cic. *Tusc.* 4, 36, 78; Cic. *Att.* 14, 15, 2; Val. Max. 4, 1, 1; 9, 1, 1; Cels. 3, 2; Colum. 1, 12; Sen. *Ben.* 6, 30, 5; Tac. *Ann.* 14, 5, 3; Plin. *Ep.* 8, 10, 1; Quint. *Decl. min.* 372, 3; Quint. *Inst.* 4, 2, 57; Gell. *NA* 9, 13, 17; Apul. *Met.* 13, 5, 6; 13, 6, 26. Fronto, *Ep.* 2, 11, 3; Flor. 2, 152, 17; Eutr. *Brev.* 10, 16, 2.

³⁹ Plaut. *Men.* 882; Porc. *Lic. Frg.* 3, 2.

hexameteres költészetben is, csak hogy nincs egyetlenegy szöveg sem, ahol sorvégen, enjambement-t alkotva jelenne meg.⁴⁰

(304. sor) A legcsekélyebb meglepetést sem okozta, hogy Pray *faeces* szava nem kerülhetett a klasszikus magasköltészetbe, már csak tematikai okok folytán sem, úgy hogy a szerző ezeket kénytelen volt prózai szövegekből kölcsönözni.⁴¹ A *divulsae cogant faeces* a seprő elkülönítésének igencsak költőietlen műveletét burkolja költői formába – hogyan? Ovidius *Metamorphoses*ének egy fenyegető szarvval különválasztott tehenein,⁴² evezőktől szelt hajbain⁴³ és a *Tristia* kard által leválasztott majd szétszórt testrészein⁴⁴ kívül Horatius panaszkodástól megviselt („szétcincált”) szerelme⁴⁵ is ott van a háttérben, metrikailag teljesen egyező mintát azonban csak Ausonius 6. *eclogájában* találunk hozzá.⁴⁶ A második sorfél *fundoque residant* kötésében szereplő *residant* és ritmikai megfelelői szinte hajszálpontosan egyforma arányban vannak meg prózai és költői kontextusokban, azonban szembeötlő, hogy a hexameteres költői minták egytől egyig a sor végén használják és Prayéval azonos ritmikai pozícióba állítják a szót.⁴⁷

(305. sor) A *quas tu* sorkezdethez a ritmikailag egy az egyben megfelelő *quos tu, quae tu, qui tu, quod tu, quem tu, quam tu, quo tu, qua tu* verziókat is vizsgáltuk: a *tu* emphatikus megjelenése, egyáltalán: pusztá megjelenése miatt sem meglepő módon itt kizárólag költői mintákat találunk, sorkezdetben azonban csak Plautusnál elejükön hosszú szótaggal megfejtelt jambikus senáriusokban és Martialis egy hendecasyllabusá-

⁴⁰ Lucr. 3, 65; Verg. *Aen.* 9, 539; Verg. *G.* 2, 362; Ov. *Fast.* 3, 607; Hor. *Carm.* 1, 2, 13; Luc. 4, 427; 5, 450; 497; Sil. *Pun.* 6, 641; 7, 151; 14, 481; Mart. *Spect.* 13, 1; Juv. 5, 99; Claud. *Carm. mai.* 28, 152; *de red.* 1, 188.

⁴¹ Colum. 12, 23. 37. 52; Plin. *HN* 15, 21, 2. 18, 318, 3; Apic. 2, 2, 5; Serv. *Comm. Georg.* ad 1, 194; *Hist. Aug.* 29, 4, 4.

⁴² Ov. *Met.* 11, 37.

⁴³ Ov. *Met.* 8, 138.

⁴⁴ Ov. *Tr.* 3, 9, 25.

⁴⁵ Hor. *Carm.* 1, 13, 17.

⁴⁶ Auson. *Ecl.* 6, 20.

⁴⁷ Verg. *G.* 2, 475; Ov. *Am.* 1, 1, 27; Ov. *Ars am.* 1, 373; Ov. *Met.* 9, 93; más metrumú költői előfordulása: [ps.] Sen. *Oct.* 873; prózában: Cels. *Med.* 6, 6; Pomp. *Chor.* 3, 2; Sen. *De ira* 3, 12, 4; Apul. *Mund.* 27.

ban.⁴⁸ A hexameteres sorokban a szekvencia soha nem áll sor elején.⁴⁹ A *sines* [...] *fluitare* utasítás egyértelműen Lucanus átírása,⁵⁰ a *digito* [...] *remoto* kötés háttérében pedig Iuvenalis szatírája áll, ritmikai konstellációja is tökéletesen megegyezik Prayéval.⁵¹

(306. sor) A *candore refulget* kötés kétséget kizáróan Cicero *Phaenomenájából* származtatandó,⁵² amiből kiviláglik, hogy Pray nagyon tudatosan és alaposan tájékozódott a klasszikus tanköltészet fennmaradt szövegeiben, valamint kevésbé szem előtt lévő darabjait is tanulmányozta és figyelembe vette. A sorvégi *olivum* és ritmikailag megegyező alakjai a klasszikus latin *oliva* és *olivum* szavainak ritmikailag azonos mintázatú alakjaira is visszamehetnek.⁵³ Itt Pray szoros mintakövetése tűnik fel: a szóban forgó szóalakok még a horatiusi *epodusok* hexameteireiben is szinte mindig a sor végén helyezkednek el, annak dacára, hogy egy [u – u] ritmikai szekvencia hexameterben elméletileg másutt is elhelyezhető – ettől mindössze egyetlen eltérés van a fennmaradt és Pray rendelkezésére is álló klasszikus költői anyagban.

(307. sor) A *tum bene purgato* sorkezdet érzékletesen szemlélteti, hogyan használt Pray a klasszikus költői stílus elérése érdekében mindent, ami rendelkezésére állt versben és prózában egyaránt. Maga a *tum bene* merően prózai szekvencia⁵⁴ (nem kötés, mert szintaktikai kapcsolat nincs a két szó között), de van egyetlenegy költői példája az *Ars amatoria* egyik disztichonjának hexameterében, ahol ráadásul sor elején szere-

⁴⁸ Plaut. *Pers.* 459; Plaut. *Poen.* 129; Plaut. *Pseud.* 1195; Mart. 7, 89, 1.

⁴⁹ Ov. *Ars am.* 2, 629; Ov. *Fast.* 2, 65; Ov. *Her.* 19, 27; Ov. *Met.* 5, 587.

⁵⁰ Luc. 4, 448.

⁵¹ Juv. 12, 57.

⁵² Cic. Aratus, *Phaen.* 408.

⁵³ Itt csupán a hexameterben előforduló példákat adatoljuk: Lucr. 2, 391 és 847; 6, 1072; Verg. *Aen.* 5, 308 és 493; 5, 774; 6, 224, 229 és 826; 7, 415 és 750; 8, 115; *Ecl.* 5, 16 és 67; 8, 14; G. 2, 3, 83, 179, 425 és 461; 3, 21; Ov. *Pont.* 1, 1, 31; *Her.* 11, 67; *Met.* 6, 72; 7, 275, 279, 469 és 494; 8, 294; 10, 174; *Tr.* 4, 10, 93; Hor. *Epist.* 1, 16, 1; *Epod.* 16, 41; *Sat.* 1, 6, 122; 2, 4, 48, 64 és 67; App. Verg. *Cir.* 146, 340; Moret. 111; *Aet.* 9; Gratt. *Cyn.* 394; Calp. Sic. *Ecl.* 3, 48; *Pers. Sat.* 2, 64; 3, 44; Val. Flacc. *Argon* 3, 424; 5, 359; 6, 358; Sil. *Pun.* 13, 68; 14, 136; Stat. *Ach.* 1, 726; Stat. *Silv.* 5, 3, 225; Stat. *Theb.* 2, 97, 389 és 476; 3, 466; 4, 214; 6, 5 és 574; 8, 85; 12, 491 és 682; Mart. 1, 103, 5; 9, 35, 3; 9, 54, 1; 11, 52, 5; Xen. 1, 1; Juv. 13, 98; 14, 140.

⁵⁴ Liv. 2, 9, 7; Cic. *Brut.* 7, 2.

pel.⁵⁵ Pontosan innen veszi tehát át Pray, majd ötvözi a *bene purgare* kötés kizárólag prózai kifejezésével,⁵⁶ és máris kész az egyszerre klasszikus hexameternek ható, és antik *terminus technicust* is beépítő, tartalmi szempontból is egzakt sorkezdet.

(308. sor) Az *inque cibi morem* sorkezdet ötvözi az *in morem* jelző vagy *genitivusos* kiegészítés nélküli (az antik költészetben 'szokás szerint' jelentésű)⁵⁷ és *genitivusos* kiegészítővel álló (antik költészetben 'valaminek a módjára/szokása szerint' jelentésű),⁵⁸ hexameter-ökonómialag egymáshoz igen közel álló előfordulásait, anélkül azonban, hogy pontosan reprodukálná bármelyiket is: helyette a klasszikus költészetben szintén előforduló *inque* sorkezdetek követéséhez fordul. A folytatás *misero praeberere* kifejezése egyértelműen Ovidius kifejezését reciklálja,⁵⁹ és Pray szintén Ovidiushoz folyamodik a sorzárlat megformálásában: *praebebis edendum*.⁶⁰

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy miért adja meg Pray a gyógyító eljárás és a receptúra prózai változatát, a vizsgálat alapján arra jutunk, hogy versben túl terjedelmes, ha nem lehetetlen lett volna pontos anyagmennyiségekkel és részletekkel együtt reprodukálni az eredeti forrást. Talán összképében túl költőietlen is. Hogy mi költői és költőietlen Pray szemléletében, azt pontosan mutatja a mintáira vonatkozó vizsgálat eredménye: Pray ma már szinte elképzelhetetlen szövegismere- rete birtokában kínosan pontosan követ olyan antik költészeti tendenciákat is, amelyek ma már csak digitális adatbázisok segítségével állapíthatók meg. Ahol mintái nagyobb szabadságot biztosítanak neki, él ezzel a szabadsággal, ahol szűkebb ösvényt jelölnek ki a számára, annak nyomvonalán marad, ha a mégoly terjedelmes klasszikus költői anyagban mindössze egyetlen alkalmas kifejezés kínálkozik valaminek a kifejezésére, azt az egyet használja. Végezetül költői ízlését dicséri, hogy ha

⁵⁵ Ov. *Ars am.* 3, 595.

⁵⁶ Cato, *Agr.* 39, 1; 157, 12; Scrib. *Larg. Comp.* 137; Colum. 12, 25; Apic. *Br. cib.* 28.

⁵⁷ Verg. *Aen.* 5, 556; 8, 281; 12, 400; Ov. *Pont.* 2, 7, 39; Claud. *Carm. mai.* 28, 1.

⁵⁸ Verg. *Aen.* 7, 157; 8, 86; 11, 612; G. 1, 244; Ov. *Fast.* 5, 283; Manil. 3, 356; Val. Flacc. *Argon* 2, 89; Sil. 13, 138; 14, 630; Stat. *Theb.* 5, 591.

⁵⁹ Ov. *Met.* 3, 477.

⁶⁰ Ov. *Her.* 4, 93.

végképp csak prózai mintája lehet a rendelkezésére álló szövegekben, azt is sikerül belesimítania költői dikciójába. Ez utóbbi viszont csak úgy sikerülhet, ha szövege összességében szinte teljesen autentikusnak tetszik olvasója számára. Ez nemcsak a már feltárt lexikai jegyek eredménye, hanem a hexameterek tökéletességéé is: Pray cezúrái és dierézisei egyenletesek, nem túlzóak, s mint láttuk, ahol kell, és amennyire lehet, a klasszikus költészetből átvett kifejezései is megtartják eredeti, jól ismert és megszokott verstani helyzetüket.

Források

PRAY 2017 PRAY Gy., *Költemény a solymászatról négy könyvben*, Budapest, 2017.

Felhasznált irodalom

BAGYURA–CZEROVSZKI–KASZA 2017

BAGYURA J. – CZEROVSZKI M. – KASZA P., *Pray György, Költemény a solymászatról négy könyvben, Bevezetés*, Budapest, 2017.

CZEROVSZKI 2016

CZEROVSZKI M., *A látás és a fény Pray György De institutione ac venatu falconum című tankölteményében*, in: Tóth O. (szerk.), *A fény az európai kultúrában és tudományban*, Debrecen, 2016, 187–198.

CZEROVSZKI 2017

CZEROVSZKI M., *A tudományosság aspektusai Pray György solymászati tankölteményében*, in: Kasza P. – Kiss Farkas G. – Molnár D. (szerk.), *Scientiarum miscellanea: Latin nyelvű tudományos irodalom Magyarországon a 15–18. században*, Szeged, 2017, 151–158.

CZEROVSZKI–KASZA 2007

CZEROVSZKI M. – KASZA P., *Hierakologoi*, in: Jankovics J. – Császtvay T. – Csörsz Rumen I. – Szabó G. Z. (szerk.), *„Nem súlyed az emberiség!”*. Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára, Budapest, 2007, 333–340.
http://www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Szorenyi60_teljes.pdf, 2025. 01. 07.

NAGYILLÉS 2014

NAGYILLÉS J., *Verstechnik oder Allusion? Antike Vorbilder in der Dichtung von Elisabetha Johanna Westonia*, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 54 (2014), 167–179.

NAGYILLÉS 2018

NAGYILLÉS J., *Westonia első teljes magyar fordításának margójára*, *Antikvitás & Reneszánsz*, 1 (2018/1), 137–153.

SZABÓ 1980

SZABÓ F., *A költészet tanításának elmélete és gyakorlata a jezsuiták győri tanárképzőjében (1742–1773)*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 84 (1980/4), 468–485.

SZÖRÉNYI 1991

SZÖRÉNYI L., *Neolatin lírai költészet a XVIII. századi Magyarországon*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 95 (1991/5–6), 589–596.

- SZÖRÉNYI 1993 SZÖRÉNYI L., *Pray György költészete*, in: Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből, Budapest, 1993, 135–139.
- ZSÁK 1902 ZSÁK J. A., *Pray György egy ismeretlen művéről*, Irodalomtörténeti Közlemények, 12 (1902/3), 377.

**From Prose to Poetry – Lessons from Translating a Prose Source
(György Pray: *Poema de institutione ac venatu falconum libris quattuor comprehensum*)**

György Pray has provided footnotes for his didactic poem on falconry, Poema de institutione ac venatu falconum libris quattuor comprehensum. The footnote in the fourth book, marked (k), differs from the others in that the author not only refers to his source, but also quotes verbatim from Aldrovandus's Ornithology, his source. A comparison of the main text and the footnote gives us an idea of the way in which Pray, trained in ancient poetry in the context of the Jesuit repetens teaching, transforms the prose text into hexameters. An in-depth study of the text has been carried out using ancient and late antique texts from the Bibliotheca Teubneriana database.

Keywords: didactic poem, falconry, footnote, György Pray, Aldrovandus, Bibliotheca Teubneriana, prose to hexameter, comparison, repetens teaching